

MANAS DESTANI'NDA İSLAMİYETLE İLİŞKİLİ URANLAR / SAVAŞ NARALARI* BATTLE CRIES RELATED WITH ISLAM IN THE *MANAS EPIC*

Nurdin USEEV**

Öz

Türk Dünyasının bin senelik destan geleneğini, tarihini, kültürünü ve dünya görüşünü kendi içinde barındıran *Manas Destanı*'nda Kırgızların ve diğer Türk boylarının inançlarıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgiler destan metinlerinde doğrudan verildiği gibi kişi adı, atasözü, deyim vd. gibi türlerin içinde de yer almaktadır. 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı sonucunda İslamiyeti kabul etmeye başlayan Kırgızların dini inançları halk edebiyatı eserlerinde, onun içinde bir kahramanlık destanı olan *Manas Destanı*'nda yer almıştır. Destanın ana kahramanı Manas, İslamiyet uğruna savaşmakta, Çine yapılan sefere “Çoň Kazat (Büyük Gazavat)” denilmektedir. Bundan dolayı destanda savaşa giren askerler İslamiyetle ilgili uranları / savaş naralarını kullanmaktadırlar. Örneğin, destanda Türkler savaş girerken Allah'tan yardım istemek ve güç kazanmak için “Caa Alda” uranını söylemektedirler. Nakşibendiye tarikatının kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend'in ismi “Baabedin” şeklinde uran / savaş narası olarak yer almaktadır. Bunun nedeni, Bahâeddin Nakşibend'in müridlerinin İslamiyeti yaymak için Müslüman olmayan halklar ile savaşmasıdır. Çünkü destandaki Türkler de İslamiyet için savaşmaktadırlar. Destandaki kahramanlar Hz. Muhammed'den yardım istemektedirler. “Aziret” ve “Şaymerden” uranları cesareti ve savaşçılığı ile bilinen Hz. Ali ile ilgili olup, askerlere cesaret vermek için kullanılmaktadır. Makalemizde bunun gibi İslamiyetle ilgili uranlar / savaş naraları ele alınarak, ne ile ilişkili oldukları, İslamiyet'in ne gibi özelliklerini yansıttıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manas Destanı, İslamiyet, uran / savaş narası, Baabedin, Türkler.

Abstract

Manas epic contains a thousand-year epic tradition, history, culture and world view of the Turkic world in itself. The *Manas Epic* also reveals information on the beliefs of Kyrgyz and other Turkish people. This information is given directly in the epic texts, as well as indirectly within the features such as the name of the person, the proverb, the idiom etc. The religious beliefs of the Kyrgyz people, which began to accept Islam in the end of the Talas War in 741, took place in the *Manas Epic* which is an example of folk and heroic literature. Manas, the main hero of the epic, fights for the sake of Islam, and the the campaign to China is called “Çoň Kazat (Great Gazavat)”. For this reason, the soldiers in the campaign use Islamic war cries. For example, the Turks in the battle use Caa Alda war cry to seek help and gain strength from Allah when the war is going on. The name of Bahâeddin Nakşibend, the founder of Nakşibendia, is used as a war cry in the form of “Baabedin”. The reason is that Bahâeddin Nakşibend's followers fight with non-Muslim people to spread Islam similar to the Turks in the *Manas Epic* who also fights for Islam. The heroes in the *Manas Epic* ask for help from the Messenger Hz. Muhammed. In this article, we discuss the Islamic warfare such as this, what they are related to and what a characteristic of Islam reflects.

Key Words: Manas Epic, İslam, battle cry, Baabedin, Turks.

* Makalenin Geliş Tarihi: 28.05.2018, Kabul Tarihi: 10.09.2018. DOI: 10.31624/tkhdv.2018.28

** Dr.;Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, nuruseev@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4192-5216>

1. Giriş

Sayakbay Karalaeв tarafından söylenen Manas, Semetey ve Seytek daireleri ile birlikte 500 553 mısradan oluşan *Manas Destanı* dünyanın ve Türk dünyasının en büyük destanıdır. Destanın ilk dairesi olan Manas bölümünün S. Orozbekov varyantı 180 378 mısradan oluşmaktadır. Bu konuda E. D. Polivanov şunları belirtmektedir: “*Manas Destanı*, hiç şüphesiz, Türk boy ve topluluklarının sözlü edebiyatı eserlerinin içinde hem içerik zenginliği hem de bilimsel değeri (edebiyat incelemelerinin çok değerli malzemesi olarak) açısından ilk sırada bulunmaktadır. ‘İlyada’dan onlarca kere büyüklükte olan bu devasa destan hacim bakımından dünyada bilinen destanlar içinde en büyük destan olarak birinciliğe layıktır” (Polivanov, 1936: 145). Hacim bakımından görülen bu büyüklük içerik zenginliğinden, karmaşık olay örgüsünden ve ideolojik öneminden kaynaklanmıştır. Çünkü bilim adamlarının çoğunluğuna göre V-XII. yüzyıllar arasında, Eski Türk döneminde ortaya çıkan *Manas Destanı*, Ö. Çobanoğlun’un deyimiyle “Türk epik destan geleneği evreninin kutup yıldızı olan *Oğuz Kağan Destanı*’nı yeryüzüne ve bugüne bağlayan altın kazıktır” (Çobanoğlu, 2017: 13).

Araştırmacılar tarafından İslamî Türk destanları içinde tasnif edilen *Manas Destanı*’nda başkahraman Manas, İslamiyet uğruna savaşmakta, dolayısıyla İslamiyetin birçok unsuru yer almaktadır. Örneğin, söz konusu destanda Kur’an-ı Kerim, insanların hükümlerini hayatlarında uygulamaları gereken kutsal bir kitap olarak görülmekte, Allah yolunda yapılan savaşta ölüp şehit olma yüceltilmektedir (Bars, 2014: 450-462). Ebu Nasır Samânî gibi din büyükleri destanın içeriğine uygun olarak değiştirilerek İslamiyetin telkincisi olan efsanevî kahraman tipine dönüştürülmektedir (Yıldız, 2017: 131).

Kendi içinde değişik masalları, ağıtları, efsaneleri, atasözlerini, halk oyunlarını, gelenek ve görenekleri barındıran *Manas Destanı* bir halk edebiyatı, halk bilimi hazinesi özelliğini taşımaktadır. Bazı çalışmalarda ayrı bir halk edebiyatı türü olarak ele alınan uranlar / savaş naraları *Manas Destanı* gibi kahramanlık destanlarını araştırmada, destanlara konu olan savaşların içeriğini ve amacını tespit etmede ve destanlarda anlatılan halkların kökenini, inancını incelemede çok önemli bir kaynak olabilmektedir. Çünkü uranlar savaşa giren insanları cesaretlendirmek, askerleri koordine etmek için yüksek sesle bağırarak söylenen sözler, savaş naralarıdır. Uranlar boy teşkilatıyla ve atalar kültürüyle ilişkili olan boy savaş naralarıdır. Savaş sırasında boyun atalar kültürünü desteğe çağırarak söylenen uranlar askerleri motive etmek ve düşmandan ayırt etmek gibi işlevleri de yerine getirmekteydi (Basangova, 2013: 95). M. G. Rabinoviç, birçok halkın savaş naralarını ele aldığı makalesinde savaş naralarının genellikle a) dinî inançla, kültürle, b) kutsal sayılan mekanla (dağ veya kaya) ve c) boy büyüğü ya da başkahramanla ilgili olduğunu ifade etmektedir (Rabinoviç, 1963: 299-307).

2. Destanındaki Uranlar Hakkında Genel Bilgi ve İslamiyet İçin Savaş

S. Musaev, bir kahramanlık destanı olan *Manas Destanı*'ndaki savaşları 1. Saldıran düşmanlara karşı yapılan savaşlar, 2. Yayla, otlak gibi geçinim kaynakları için komşu boylar arasında yapılan savaşlar, 3. Vatani düşmanlardan kurtarmak, boşaltmak için yapılan savaşlar, 4. Kardeş boylara yardım etmek adına yapılan savaşlar şeklinde tasnif etmiştir (Musaev, 2004: 7-8). Bununla birlikte bu savaşların bir kısmı, özellikle dış düşmanlarla olan savaşlar İslamiyet uğruna da yapılmıştır. G.Turgut, İslamiyetin kabulü ile Türklerin savaş nedenlerinin değiştiğini, farklı bir hukuka sahip olduğunu belirterek şunları ifade etmektedir: “Dar-ül Harp olarak adlandırılan bölüm ise, İslamiyetin hüküm sürmediği, diğer din ve inançlara sahip insanların yaşadığı bölge olarak kendini göstermekteydi. Bu bölgeler Müslümanlığı kabul etmediği için, buraların İslamlaştırılması için yapılacak sefer ve savaşlar kutsal olarak görülmekte olup bu anlayış özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrinde kendini iyice göstermiştir” (Turgut, 2008: 200). Bunun gibi *Manas Destanı*'ndaki savaşların önemli bir kısmı destanda kâfir diye adlandırılan Çinlileri, Avrupa'daki halkları Müslümanlaştırmak için yapılmıştır:

(Manas II, 1995: 113)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Azezil aytkan tilinen Azgan eken dininen. Bilbeybiz kaday ekenin, Cilkını aram dep koyot, Arbak urgan Kitayga A kaday bolup bilingen? Bar kudayım car berse Barıp şaarın kıyratıp, Ayrılık batıl dininden, Al cetken cerin alalık, Ak coluna salalık. Atabız Türk bolgon soñ, Arbak urgan Kitaydan Ayanıp kantip kalalık!</i>	Şeytanın söylediklerinden dolayı, Çıkmıştır doğru dininden. Bilmiyoruz nasıl olduğunu, Ata haram diyor da, Ervahlar çarpası Çinliye O nasıl bilinmiştir? Huda yar olursa Gidip şehrini tahrip edip Ayrılım batıl dininden, Gücümüz yeten yeri alalım, Hak yoluna salalım. Babamız Türk olduktan sonra, Ervahlar çarpası Çinden Niye gücümüzü esirgeyelim!

Destanda, Manas'ın başında bulunduğu Türk boylarının Doğu Türkistan'a yaptıkları sefer sırasında Manas, yukarıdaki sözleri söylemektedir. Burada Manas, Çinlilerin Azazil'in dediklerine uyarak hak dinlerden çıktıklarını, din yolundan saptıklarını, haram işleri çok yaptıklarını belirttikten sonra, onları İslamiyet yoluna, Hak yoluna çevirmek için savaşalım demektedir. Üstelik destanda Kazak, Kırgız gibi Türk boyları bazen Müslüman olarak tanımlanmaktadır:

(Manas IV, 1997: 183)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Musulman namaz okuşup, Buudandın baarin tokuşup, Azan aytıp karkıldap, Altın tuular carkıldap, Kazak, Kırgız köp Alaş, Baştap Manas barkıldap, Maydanga barıp turganı.</i>	Müsülmanlar nemaz kılıp, Atların hepsini hazırlayıp, Yüksek sesle ezan okuyup, Altın bayraklar parlayıp, Kazak, Kırgız kalabalık Alaş, Başlarında Manas haykırarak, Savaş meydanına geldiler.

Başında Manas'ın bulunduğu Altaylı Türklerin Türkistan'ı Çinlilerden boşaltma seferi sırasında Çüy vadisindeki Çin hükümdarı Akunbeşim'in ordusuyla savaşmak için savaş meydanına gelen Türk ordusunu tasvir eden bu metinde Kazak ve Kırgızlar birlikte alınmış ve onları bütünleyici unsur olarak Müslüman ve Alaş kelimeleri kullanılmıştır.

Bilindiği gibi uranlar / savaş naraları en çok savaş sırasında askerler saldırıya geçtiğinde kullanılır. Amacı askerleri yüreklendirmek, ecdad ruhundan yardım istemek ve kimin, hangi halkın, boyun askerleri olduğunu göstermektir. *Manas Destanı*'nda uran olarak başkahraman Manas'ın ismi, boy ve halk adı, atalar kültü ile ilişkili olan efsanevi şahısların isimleri kullanılmaktadır. Örneğin, aşağıdaki metinde Manas, Türklerin efsanevi atası sayılan Oğuz'dan yardım istemektedir:

(Manas IX, 2014: 681)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Astındagi çoñ Kula Manas kamçı salıptır, Uguz babam koldo! dep, Uranın aytıp kalıptır. Meltiretip nayzanı, Bet alışıp cetkeni.</i>	Altındaki büyük Kula'ya Manas kamçı vurmuştur, Uguz babam yardım et! diye, Uranımı söylemiştir. İleri uaztıp mızrağı, Yüz be yüz geldiler.

Görüldüğü üzere uranların / savaş naralarının bir kısmı atalar kültü ile ilişkili olup, bu uranlarda / savaş naralarında Uguz, Alaş gibi efsanevi ataların isimleri geçmektedir. Onlardan yardım istenirken *koldo* “yardım et, kolla” kelimesi kullanılmaktadır. S.M.Abramzon, Kırgızlarda ata kültü olarak daha çok tarihî efsanelerde, şecerelerde geçen ve bir boyun kendisini ona bağladığı boy önderlerinin; akılları, kahramanlıkları ile ün kazanan boy büyüklerinin, kahramanların ata kültü haline dönüştüğünü, onların isimlerinin boyların ve oymakların uranı olarak kullanıldığını, başlarına zorluk düştüğünde atalar kültüründen yardım istendiğini ifade etmektedir (Abramzon, 1990: 334, 336). Ele alınan metinde Manas'ın Türklerin efsanevi atası sayılan ve atalar kültü ile çok yakından ilişkili olan Uguz'dan yardım istemesi işte bu kültürle ilgilidir.

3. İslamiyetle İlişkili Uranlar / Savaş Naraları

Manas Destanı'nda Kırgız, Kazak, Özbek gibi Türk boylarının bazen Müslüman adıyla anılarak bütünleştirildiğine, anlatılan savaşların büyük bir kısmının İslamiyet uğruna yapıldığına göre destanda geçen uranların / savaş naralarının bir kısmının İslamiyetle ilişkili olması beklenmektedir. Gerçekten de söz konusu destanda İslamiyetin esasları, büyükleri ile ilgili beş uran / savaş narası yer almaktadır.

3.1. Caa Alda

Birkaç metinde Müslüman adıyla anılan Türkler savaşa *Caa Alda* uranı altında girmektedirler:

(Manas III, 1995: 160)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Kaapır caktan ceti tuu, Kaŋgaylagan ızı-çuu, Musulmandan ceti tuu, Caa Aldalap ızı-çuu. Tuu kötörüüp, sap tartıp, Maŋdaylaşa kalganı.</i>	Kâfir taraftan yedi bayrak, Kaŋgay diyen gürültü, Müslümandan yedi bayrak, Yâ Allah diyen haykırışlar. Bayrak kaldırıp, safları düzenleyip, Göğüs göğüse geldiler.
(Manas IV, 1997: 147)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Caynap turgan Musulman Can ayanbay uşundan, Caa Aldalap burkurap, Şaymerden dep çurkurap. Üç cüz miŋ turgan musulman Biri kalbay uşundan, Ülgürüp kirip kalıptır, Üstün-astın salıptır, Cüz miŋ ele kelgeni, On dört miŋ ölüp kalıptır.</i>	Çok sayıdaki Müslüman Canını esirgemenen bundan, Yâ Allah diye haykırıp, Şaymerden (Şah-ı Merdan) diye bağırap, Üç yüz bin olan Müslüman Biri kalmadan bundan, Yetişip gelip girmiştir, Düşmanı toz etmiştir, Yüz bin idi geleni, On dört bini ölmüştür.

Görüldüğü gibi bu iki metinde Müslüman diye nitelendirilen Türkler savaşa girdiklerinde uran olarak *Caa Alda* kelimesini kullanmaktadırlar. *Alda* kelimesi “Allah” isminin Kırgız Türkçesinin ses özelliklerine göre değişmiş şeklidir. *Caa* kelimesi de Arapça *yâ* ünleminin Kırgız Türkçesinde kullanılan şeklidir. Çünkü bilindiği gibi Kırgız Türkçesinde sözlü olarak giren ve *y* ile başlayan yabancı kelimelerin kelime başı *y* sesi *c* sesine dönüştürülmektedir: *Yusuf*→*Cusup*. *Yâ* ünlemi de “ey!, hey!” anlamlarına gelerek başına geldiği terkinin ilk kelimesini meftuh (üstün) okutmaktadır (Devellioğlu, 2001: 1154). Müslüman olan diğer milletlerde de “Ya Allah” veya

“Allah! Allah!” sedalarıyla savaşa girildiği düşünüldüğünde, *Manas Destanı*’nda da aynı özelliğin yer aldığı anlaşılmaktadır.

3.2. Aziret

Destanın birkaç yerinde uran olarak *Aziret* kelimesi geçmektedir:

(Manas III, 1995: 253)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Aziret! Dep akırıp, Aydarkandap bakırıp, Ata-atanın urugu Öz uranın çakırıp, Cançorolop küngüröp, Bayçorolop köp Kazak, Baabedin! Dep düngüröp, Bekçorolop burkurap, Bet-betinen çurkurap, Çabuul koyup kiriptir.</i>	Hazret! Diye haykırıp, Aydarkan diye bağırıp, Ata-atanın oymakları Öz uranlarını söyleyip, Cançoro diye bağırıp, Bayçoro diye çok Kazak, Bahaeddin! diye haykırıp, Bekçoro diye bağırıp, Ayrı ayrı olarak, Saldırıp gelmişler.
(Manas IV, 1997: 192)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Caa Aldalap burkurap, Aziret! dep çurkurap, Nayzanın uçu ciltıldap, Askerdin başı kılkıldap, Düniyö tolup bılkıldap, Maydanına barganı, Baraban, dobul urganı. Musulmandın kolunan, Er Manastın tobunan Çalibay çaap çığıptır, Çançışkan cerde kaapırdı Bir uruu menen cığıptır.</i>	“Yâ Allah” diye haykırıp, Hazret! diye bağırıp, Mızrak uçları pırıldayıp, Askerlerin başı kıvıl kıvıl, Dünyayı doldurup, Meydanına gelmiştir, Davulları çalmışlar, Müslümanın ordusundan, Er Manas’ın askerinden Çalibay koşturup çıkmıştır, Mızraklaştığı yerde kâfiri Bir vurmakla yıkmıştır.

Yukarıda verilen iki metinde savaşa giren Müslümanlar, uran olarak *Aziret* sözünü kullanmaktadırlar. Söz konusu kelime Arapça *hazret* kelimesinin Kırgız Türkçesinin fonolojik yapısına uydurulmuş - *haydar*→*aydar*, *hac*→*acı*, *haraket*→*araket* sözlerindeki gibi baştaki *h* sesinin düştüğü - şeklindedir. Bu kelime Kırgız Türkçesinde *kutsal* anlamına gelip halifelerin, Hz. Muhammed Peygamberin, Hz. Ali’nin ve din büyüklerinin unvanı olarak kullanılır (Yudahin, I, 1985: 26-27). Hz. Ali’nin isminin savaşta kahramanlar için bir uran / savaş narası olarak kullanılması boşuna değildir. Çünkü Hz. Ali, Medine döneminde başlayan bütün savaşlara katılarak savaşçılığı ve

cesareti ile bilinmiştir. Örneğin, Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyelere katılmış, bu savaşlarda Resul-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevi bir üslupla rivayet edilen kahramanlıklar göstermiştir (Fırlı, 1989: 371). İşte bundan dolayı Hz. Ali, *Manas Destanı*'nda bir uran olarak geçmektedir.

3.3. Baabedin

Destanın birkaç yerinde uran olarak “Baabedin/Bahaeddin” kelimesi geçmektedir:

Manas III, 1995: 253	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Aziret! dep akırıp, Aydarkandap bakırıp, Ata-atanın urugu Öz uranın çakırıp, Cañçorolop küngüröp, Bayçorolop köp Kazak, Baabedin! dep düngüröp, Bekçorolop burkurap, Bet-betinen çurkurap, Çabuul koyup kiriptir.</i>	Hazret! diye haykırıp, Aydarkan diye bağırıp, Ata-atanın oymakları Öz uranlarını söyleyip, Cañçoro diye bağırıp, Bayçoro diye çok Kazak, Bahaeddin! diye haykırıp, Bekçoro diye bağırıp, Ayrı ayrı olarak, Saldırıp gelmişler.
(Manas I, 1995: 383)	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Bayağı turgan ceti cüz Baarı birdey at koyup, 'Alaman!' dep kalganı. Berki turgan seksen dört, Bet algan cagı bolsun ört, Nayza, kılıç alganı, 'Baabedin' dep bakırıp, Celektüü nayza capırıp, Manastap uran çakırıp Aralaşıp kalganı.</i>	Orda duran yedi yüz kişi Hepsi aynı anda saldırıp, 'Savaş' diye bağırıldılar. Yakın duran seksen dört kişi, Yürüdüğü taraf ateş olsun, Mızrak, kılıç almışlar, 'Bahaeddin' diye bağırıp, Bayraklı mızrak uzatıp, Manas uranını çağırıp, Savaş meydanına katıldılar.

Bu metinlerde savaşa girmekte olan Türkler, “Bahaeddin” ismini uran olarak haykırmaktadırlar. K.K.Yudahin, “Baabedin” isminin Buhara'nın koruyucusu Bahaeddin'in Kırgızcada söylenen şekli olduğunu, onun isminin Orta Asya destanlarında kahramanların başvurduğu bir uran olarak geçtiğini belirtmektedir (Yudahin, I, 1985: 89). Bu kişi Nakşibendiye tarikatının kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend'dir (Yıldız, 1995: 278). 718'de (M.1318) Buhara yakınlarında daha sonra Kasrıarıfan adını alacak olan Kasrıhinduvan köyünde doğan Bahâeddin Nakşibend ile Buhara şehri ara-

sındaki manevi bağdan dolayı Buharalılar onu “Hace-i bela-gerdan” (belayı defeden hâce) diye anmışlar ve şehrin manevi koruyucusu saymışlardır (Algar, 1991: 459). Bununla birlikte söz konusu şahıs İslamiyetin Orta Asya’da yayılmasında önemli katkısı olan büyük din adamıdır. Örneğin, Rusya Federasyonu Tobol şehri müzesinde bulunan ve Arap harfleri ile Tatar Türkçesiyle yazılmış Şeyh Bahauddin Şeyhlerinin *Garbiy Sibirdedi Diniy Casoratleri* [Şeyh Bahauddin Şeyhlerinin Batı Sibiryâ’daki Dinî Kahramanlıkları] adlı el yazmada Bahâeddin Nakşibend’in emri üzerine 366 müridinin 1700 askerle birlikte Batı Sibiryâ’ya, İrtiş nehri civarlarına sefer ettikleri anlatılmaktadır. Bu sefer sırasında onlar yerli halklarla, Tatarlarla savaşarak onların büyük bir kısmını İslamiyet’e sokmuştur. 366 müridin çoğu vefat etmiş, 63ü Buha- ra’ya dönmüş, üçü de yerli halka İslamiyet’i öğretmek için kalmıştır (Beliç, 2006: 153). *Manas Destanı*’nda bir uran olarak yer almasının nedeni işte Bahâeddin Nakşibend’in müridlerinin İslamiyet’i yaymak için Müslüman olmayan halklar ile savaşmasıdır. Çünkü destandaki Türkler de İslamiyet için savaşmaktadırlar.

3.4. Ak Mustapa

Türkler, Türkistan seferi sırasında Budağ Şaa adlı Çinli padişahın ordusu ile savaşırken “*Ak Mustapa koldo* [Hak Mustafa destek ver!]” diye Hz. Muhammed’den destek istemekte ve uran olarak kullanılmaktadırlar:

Manas V, 2006: 321	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
<i>Caa Aldalap burkurap, Ak Mustapa koldo! dep, Şaymerden! dep çurkurap, Kılkanday nayza capırıp, Kırdın çayın sapırıp, Karağay nayza cıgaçtı Kaapırlar kaçıp ıyłaştı.</i>	Yâ Allah diye haykırıp, Hak Mustafa yardım et! diye, Şaymerden (Şah-ı Merdan)! diye bağırıp, Sayısız mızrak uzatıp, Kırın tozunu çıkarıp, Kara ağaç mızrağı Kâfirler kaçıp ağladılar.

Görüldüğü gibi bu metinde Türkler, Hz. Muhammed Peygamber’e sesle- nerek ondan yardım istemektedirler. “Mustapa” ismi Hz. Muhammed Peygamber’in “Mustafa” isminin Kırgız Türkçesinde söylenen şeklidir. *Ak* kelimesi de Arapça *hakk* kelimesinin Kırgız Türkçesindeki baştaki *h* sesinin düştüğü şeklidir. *Hakk* kelimesi ise “Allah, tanrı; doğruluk ve insaf; dâvâ ve iddiâda hakikate uygunluk; doğru, gerçek” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2001: 314). Bu kelime Hz. Muhammed’in bir sıfatı olarak kullanılıp onun gerçek, doğru bir Peygamber olduğunu göstermektedir. Destanda uran / savaş narası olarak kullanılmasına dikkat edersek savaş giren askerler *Ak Mustapa koldo!* [Hak Mustafa yardım et!] diye Hz. Muhammed’den yardım iste- mektedirler.

3.5. Şaymerden

Yukarıda verilen metinde “Şaymerden” ismi de bir uran olarak geçmektedir. *Şaymerden* kelimesi Farsçadan ödünçlenmiş bir kelimedir. Farsçadaki “yiğidin piri, koruyucusu” anlamına gelen şah-ı merdan terkininin Kırgız Türkçesinde kullanılan şeklidir. Şaymerden hakkında Manas Ansiklopedisinde şunlar ifade edilmektedir: “Kahramanların koruyucusu, yiğitlerin piri. Arapların dördüncü halifesi Ali’nin sıfatı. Bellirli bir süre geçtikten sonra destan kahramanlarının yardım isteyerek başvurduğu ‘büyük bir güce’ dönüşmüştür” (Baycigitov, 1995: 546). Demek ki destan kahramanları Şaymerden’i yiğitlerin, kahramanların piri, koruyucusu olduğu için uran olarak kullanmaktadırlar.

4. Sonuç

Gördüğümüz gibi *Manas Destanı*’nda uran, sadece savaş narası değil, savaşa katılanların boyunu, soyunu gösteren, hangi dine inandığını yansıtan kültürel değeri yüksek özel kelimelerdir. Söz konusu destanda İslamiyetin esasları ve büyüklerine ilişkin beş uran kullanılmaktadır. Bunlardan “Caa Alda (Yâ Allah)” Allâhü Tealla’yı bildirerek destandaki Türk boylarının savaş girerken güç kazanmak için Allah’tan yardım istediklerini ve savaşı onun uğruna yaptıklarını yansıtmaktadır. Allah’ın yer-yüzündeki son peygamberi olan Hz. Mustafa destanda “Ak Mustapa” şeklinde urana dönüşmüştür. Destandaki kahramanlar Hz. Mustafa’dan yardım istemektedirler. “Aziret” ve “Şaymerden” uranları cesareti ve savaşçılığı ile bilinen Hz. Ali ile ilgili olup, askerlere cesaret vermek için kullanılmaktadır. “Baabedin” uranı ise İslamiyetin Orta Asya’da yayılmasında önemli katkı sağlayan ve Nakşibendiye tarikatının kurucusu olan büyük din adamı Bahâeddin Nakşibend’in kişiliğinden ortaya çıkmış bir urandır.

Manas Destanı gibi diğer kahramanlık destanlarında da çok kullanılarak savaşa giren askerlerin boyunu, inancını, efsanevi atalarını, kültlerini, başında bulunan kahramanları yansıtan uranlar / savaş naraları destanları anlamada ve araştırmada önemli ip uçları vermektedir. *Manas Destanı*’ndaki uranların bir kısmının İslamiyetle ilgili olması söz konusu destanda İslamiyetin çok işlenen konulardan biri olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Abramzon, Saul, Mendeleviç. (1990). *Kırgızı i İh Etnogenetiçeskiye i İstoriko-Kul’tur-niye Svyazi*, Bişkek.
- Algar, Hamid. (1991). “Bahâeddin Nakşibend”. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt IV, Ankara, 458–460.
- Bars, Mehmet, Emin. (2014). “Manas Destanı’nda İslamî Unsurlar”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 1, 450-462.
- Basangova, Tamara, Goryaevna. (2013). “Janr Uranov v Folk’lornoy Traditsii Kalmıkov”. *Noviye İssledovaniye Tıvı (e-dergi)*. Sayı 4, 94-101.

- Baycigitov, Kalıbek. (1995). “Şaymerden”. *Manas Ensiklopediyası*, I. Cilt, (uzman editör: R.Sarıpbekov), Bişkek, 1995.
- Beliç, İgor, Vladimiroviç. (2006). “O Religiyoznih Voynah Uçenikov Şeyha Bagaudina Protiv İnorodsev Zapadnoy Sibirii (K 100 Letiyu Publikatsii N.F.Katanovim Rukopisey Tobol’skogo Muzeya)”. *Vestnik Arheologii, Antropologii i Geografii*. Sayı 5, 153-171.
- Çobanoğlu, Özkul. (2017). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, 4. Baskı, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- Fıglalı, Ethem, Ruhi. (1989). “Ali”. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt II, Ankara, 371–374.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), I. kitap*, (haz. Musaev, Samar ve diğer.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 1995.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), II. kitap*, (haz. Musaev, Samar ve diğer.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 1995.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), III. kitap*, (haz. Musaev, Samar ve diğer.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 1995.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), IV. kitap*, (haz. Musaev, Samar ve diğer.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 1997.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), V. kitap*, (haz. Musaev, Samar ve Mederalieva, C.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 2006.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbekov), VIII. ve IX. kitaplar*, (haz. Musaev, Samar ve diğer.), Bişkek: Kırgız Bilimler Akademisi yayınları, 2014.
- Musaev, Samar. (2004). “Manas Eposu”. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, II. Cilt, Bişkek, 5-65.
- Polivanov, Evgeniy, Dmitrieviç. (1936). “Vvodniye Zameçaniya K Perevodu Manasa”. *Literaturny Uzbekistan*. Sayı 2, 145.
- Rabinoviç, Mihail, Grigoreviç. (1963). “Boyeyiye Kliçı Urani”. *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, Moskova, 299-307.
- Turgut, Gökhan. (2008). “Türk Kültürü ve Uluslar Arası Savaş Hukuku”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Naciye. (2017). “Manas Destanı’nda Dinî Şahsiyetin Efsanevi Şahsiyete Dönüşmesi: Ebu Nasır Samâni’den Aykoco’ya”. *Millî Folklor*, Yıl 29, Sayı 115, 119-132.
- . (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: TDK Yayınları.
- Yudahin, Konstantin, Kuzmiç. (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar’ I*, Frunze: Kırgız Ansiklopedisi Yayınları.
- . (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar’ II*, Frunze: Kırgız Ansiklopedisi Yayınları.